

הלכות תענית סימן תקסב

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק יז]

כַּנְתָּחוּ כְּמוֹ בְּשָׂאָר יְמֵות הַחֵלֶלֶת.⁽²⁵⁾

25) ומי שקיבל עליו תענית בסתם, אך בדעתו היה (גם בשאר ימות השבוע) להתענות רק עד חצי היום, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קל) שבדיעבד מועיל לתקן את נוסח קבלת התענית אפילו בליילה, והוסיף, שיתכן שדומה דינו לדין הנדרר מפת סתם וכונתו היתה לפת חייטין בלבד, שמבואר בשו"ע (יריד סי' רי ס"א) שאינו נאסר אלא כפי מחשבתו. וכן כתב הכף החיים (סי' רמט ס"ק כד) בשם הבר"י יוסף לענין המתענה בערב שבת, שגם אם רק הרהר בליבו מועילה כוונתו.

[שעה"צ ס"ק יז]

דְּבִמְתִּיחֵסָף מְשַׁמַּע בְּאָפֶן אַחֲרָיו⁽²⁶⁾ וכו', דְּבִדְוֵאֵי לֹא יִצְאָ⁽²⁷⁾.

26) שכתב בבית הל"ל שם (ס"ד ד"ה אם) שלדעת הבי"ח בתענית ציבור אינו חייב להשלים, ומה שנאמר בגמ' (תענית יח, ב) לגבי תענית ציבור בערב שבת שמתענה ומשלים, אין הכוונה שהי"בם להשלים אלא שאם רצו להשלים רשאים לעשות כן, ואפילו בתענית קבועה כגון תענית עשרה בטבת שחלה בערב שבת.

27) אמנם לדעת הרמ"א לעיל (סי' רמט ס"ד, מובא בהע' הבאה), כתב בשו"ת הלכות (שם סי"ח, בביאור דברי ביה"ל שם ד"ה אם) שגם באופן זה שהיה חייב תענית מכבר ורוצה לפורעה בערב שבת, הרי זה יוצא ידי חובה גם אם אינו משלים התענית עד צאת הכוכבים.

[משנ"ב ס"ק יט]

מֵה שֶׁהַכְרִיעַ שֶׁשֶׁ פְּתִיחָהּ לְדִינָא⁽²⁸⁾ וכו', כְּמִשְׁנֵה פְּרוּדָה וְכִאֲדֹר הַלְלָהּ.⁽²⁹⁾

28) שחילק שם (ס"ד) בין תענית ציבור שצריך להשלים, לבין תענית יחיד שאינו צריך להשלים, וכתב שטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית.

29) שלענין המתענה בכל ערב שבת ובפעם הראשונה שהתענה השלים התענית, כתב שם (ס"ק כב) בשם המג"א שצריך לנהוג כן לעולם, וכתב שלכתחילה טוב שלא ישלים בפעם הראשונה, כרי שלא יצטרך להשלים תמיד.

ולגבי תענית יארצייט' וכד' שבפעם הראשונה חלה ביום חול והשלים תעניתו, כתב שם שאם יארע בערב שבת נחלקו הפוסקים בדינו אם ישלים התענית כשם שהשלים בפעם הראשונה, או שמן הסתם לא קיבל על עצמו להשלים גם כשיחול בערב שבת, ולכן מי שמצטער ויכול לסמוך על המקילים ולאכול תיכף אחר יציאתו מביח הבגסט אף שהיום גדול.

ובשקובל על עצמו בלשון נדר שלא לאכול יום אחד' ומקיים נדרו בערב שבת, כתב בבית הל"ל שם (ד"ה ויש) שלכל הדעות צריך להשלים תעניתו עד שתהשך, שלא נחלקו אם צריך להשלים אלא כשקיבל עליו תענית בסתם.

[משנ"ב ס"ק כב]

אינו תַּעֲנִית לְהַתְפַּלֵּל יַעֲנִינֵנוּ⁽³⁰⁾ וכו', מְשַׁמַּע דְּכַעֲיָן הַקְּמָה מִקְדָּם⁽³¹⁾.

30) אבל אם לא קיבל תענית בתפילת המנוחה אלא קודם לכן, כתב לקמן (סי' תקסג ס"ק ג) שהסכימו האחרונים שאף שאין זה נחשב קבלת תענית, מ"מ חייב להתענות מדין נדר, והוסיף, שיש מחמירים בזה גם אם קבלת התענית היתה רק במחשבתו.

31) והוסיף בטעם זה הלבוש (ס"א), שהתענית דומה לקרבן שבה מקריב האדם את הלב ודמו, ובקרבן הרי צריך להקדישו קודם שיקריבנו, וכן מי שהוא 'מתעסק' בשחיטתו פוסלו, כך גם המתענה מבלי לקבלה קודם לכן דומה למתעסק בקדושים.

ובשם ה'לש"י מובא (ספר הזכרון תפארת רפאל עמ' קלט) שיסוד קבלת תענית הוא שמוזמן עצמו לכך, וכמו כל דבר קדושה שצריך הזמנה שבכך ממשיך ומוריד אותה הקדושה, זה טעם הזימון לברכת המזון, זה טעם אמירת 'נקדש' קודם קדושה.

[שעה"צ ס"ק נג]

הַקְּמָנוּ לְעִילָה.⁽³²⁾

32) במשנ"ב ס"ק ז.

[משנ"ב ס"ק ס]

פִּינֵן דְּמִשְׁמִינָא רְמוּ עֲלֵה, הֵנִי בְּמַקּוּם קְפִלָּה מְעַצְמֵנוּ.⁽³³⁾

33) וכעין זה לגבי טעם המנהג שמי שנפלו תפילין מידו בלא נרתיקן הרי זה מתענה [ראה לעיל (סי' מ ס"ק ג)], ביאר בשו"ת מהר"י ברונא (סי' קכו) שמתענה בו ביום אם עדיין לא אכל בו אף על פי שלא קיבל עליו תענית מבעוד יום, כיון שסימן הוא לו מן השמים שצריך לחזור בתשובה.

[משנ"ב ס"ק כז]

קְמוּקֵי לְזִמְן הַתְּחִלַּת הַתְּעִנִּית.⁽³⁴⁾

34) ואף הרוצה להתענות תענית נרבה ביום ראשון, כתבו התוס' (עבודה זרה לד, א סוף ד"ה מתענין) שרשאי לקבלה במנחה של שבת, ומ"מ כתב המור וקציעה שלא יאמר אלא 'הריני בתענית נרבה למחר', מבלי לומר את התחינה שרגילים לומר בשעת קבלת תענית. ואף שקבלת התענית באופן זה היא לצורך יום חול, ביאר הנמוקי אורח חיים (ס"ק א) שאין בקבלה זו משום איסור 'ממשאא חפצך', משום שהיא בכלל הפעי שמים שמוותרים בשבת.

הדמחפלא אחרי מנחה תפילת תשלומין של שחרית, כתב האי"א (בוטשאטש, מהד"ת סי') שיכול לקבל תענית באינו מדין שירצה, כיון שהן בזמן המנחה, אבל לכתחילה נראה שעדיף לקבל בראשונה.

[ביה"ל ד"ה אימת']

דְּאֶשְׁפִּיל וְכַחֲדָשִׁי תְּרַצִּיָּה עַל תְּעִנִּית.⁽³⁵⁾

35) שלדעת שמואל (תענית יב, א) הסובר שקבלת תענית נקבעה בתפילת המנחה, כתב הרא"ה (שם) שטעם הדבר הוא כדי שייבקש אז רחמים שיתרצה בתענית שיהענה למחר. וכן כתב האשכול (הל' בה"ב אות א) שבקבלת התענית מבקש שתזדה התענית מקובלת.

הַלְבוּת הַעֲנִיּוֹת סִימָן תַּקְסָם

לט באר הגולה

ד ענניו לעיל
בסימן רמט ה גמ זה
צמח שם ו מירצה
דשכונאל שם ז שם
י"ב כשמואל ח טו
בשם רמט קם
ט כשורש שי"י

משאר העניית: ג יחיד (יז) שקבל עליו העניית סתם בערב-שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, (יח) אם לא שפרש בשעת קבלת העניית עד שישלמו העבודת תפלתם (יט) (ועין לעיל סימן (ו) רמט): ד ה' העניית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים, (כ) ואפלו בערב-שבת (ועין לעיל סימן רמט סעיף ד): ה יכל העניית (כא) שלא קבלו עליו היחיד (כב) מקבועד יום אינו העניית. הגה להתפלל 'ענני', ולא לענן אם סתם העניית סתם ומתענה כך (כג) לא יצא ידי נדרו (כד) מיהו, יש אומרים דמתפלל 'ענני' (מרכי בשם ר"י), וכן נראה לי לנהוג (כה) בתענית (ס) [ס] יחיד, ולכלי עלקמא המתענה העניית חלום (כו) מתפלל 'ענני' אף-על-פי שלא קבלו עליו מאתמול: ו *אימתי מקבלו, (כז) בתפלת המנחה אומר (כח) 'ב'שומע תפלה' או 'אחר שסיים תפלתו

שערי תשובה

סי' ט. ועין סימן ולה בש"ח סי' א מ"ש בנה: [ח] יחיד. עכ"ל. וכתב במדק' קט"ו שם בתפלת מנחה של שבת לכל לקבלו, אף שהתורה לא יאמר, רק יאמר הנני מתענית נדבך למחר, וכתב במד"ב שהוא פשוט וכן הפנהג. ועין פ"ד-אלהו סימן ה, מי שמתענה קל יום ופעמים רוצה להתענות איהו העסקות ויודע להספיק סביביו ולאכל באותו איהו שעת הענה איכל קדם שיתפלל, שאינו רשאי לרחות תפלה בעבור אפלו אם ירצה תפלת ערבית שמתפללים במעו"י ויש שהיה לאכל ולהספיק במעו"י שיהי, ולכן גבי

באר הלכה

* אימתי מקבלו, בתפלת המנחה. הגה מלשון רש"י משמע הטעם דבעינן שיהא העבודה סמוך לזמן העניית, ולפי זה, אם התפלל מנחה בתחלת זמן מנחה קשה דהיינו ט' שעות ומחצה, יכול לקאודא להתחיל להספיק לאחר קבלתו בזמן קצתו סמוך להשקעת החמה שיהיה יותר סמוך לזמן העניית, אבל מדיבור הפוקדים לא משמע כן, דקבעוהו בתפלת המנחה דז"א כדי שיקבש בתפלה שיתקבל העניית, עין באשכול וכתובישי תרא"ה על העניית³⁵. ובאמת יש לזכור לזה גם העת רש"י שכתב דבאר הפתחיל 'בתפלת המנחה': בסופה תוספות רצף ומחנינים, ויבאר מוכח כן בהנ"ל כדורשי ריב"א שכתב דקבעוהו לקבלה זו בתפלת, וימאן דמאי דאמרינן לענן קדישא ואבדלתא דמתחלה קבעוהו בתפלת, עין שם, ופסל מקום יש לומר דכל זה להתחלה, אבל בדיעבד מהני כמו שהסימו הבי"ח והמגן אברהם וכל זמן שהיה יום יכול לקבל עליו העניית, ואכן בעער הדין מסתמא טובא, עד אישתי יכול לקבל עליו דדיעבד, דהנה לפי מה שבבאר בפוסקים דצריך שיהיה הקבלה סמוך לזמן העניית, ורוע וכל הענייתים,

באר היטב

(י) רמ"ט. וע"ש לענן יארצייטו פ"ע"ש: (ח) יחיד. וכתב ס"ז: כבר כתבנו לענן העניית שלא שקעה עליו חמה שלא לומר ב' תבות 'צום העניית', הוא הדין ב'אם שלא קבל העניית, כי ב' דברים אלו שז"ח הן דמינה הקבלת העניית והשלמת העניית:

משנה ברורה

בשעת (טו) קבלת העניית, ואפשר שהיה הדין (טז) אם התנה מקדם, אמרינן דקבלה שקבל אחר-כך אדעתא דתנאה קמא הרי: ג (יז) שקבל עליו העניית סתם וכו'. הינו (י"ח) שלא פרש בשעת הקבלה את פתחו, אמרינן דמסתמא היה פתחו פתוח בשאר ימות החול³⁶, דדינו הוא עד צאת-הכוכבים כל זמן שלא פרש: (יח) אם לא וכו' עד שישלמו העבודת תפלתם. והוא הדין דמהני (י"ח) פשימנה שיתענה רק עד זמן מנחה גדולה, ומקרי העניית ויכול להתפלל 'ענני': (יט) ועין לעיל סימן רמט. הינו מה שהכריע שם בהנ"ה דרינא³⁸, ועין שם מה שפכתתי שם במשנה ברורה ובאר הלכה³⁹: ד (כ) ואפלו בערב-שבת. דהא מתעניין עבדו אף בשבת: ה (כא) שלא קבלו עליו היחיד וכו'. לאפוקי העניית-עבודת דאינו צריך קבלה, פמבאר בסעיף יב:

(כב) מקבועד יום אינו העניית להתפלל 'ענני'⁴⁰. משמע אף-על-פי שקבלו אחר-כך בלילה לא מהני. והא דמבאר לקמן בסעיף י' דבועה קמיתא דמהני הקבלה לענן העניית שעות להתפלל 'ענני', הכא פיון (יט) שהתחיל להתענות לשם חובה ואחר-כך קבלו, לא הני קבלה לל [מ"א כסקט"ו]. ואפלו השלימו עד צאת-הכוכבים גם-כן אינו תשובת העניית, שצ"ע "קדשו צום", משמע דבעינן תמנה מקדים⁴¹ [רי"ף]: (כג) לא יצא ידי נדרו. ומפל מקום אם התחיל להתענות פיוס זה, צריך לשלם נדרו בשה שקבל עתה אף שלא קבלו מקבועד יום, וגם הני פפנת עון, דלא נרע ממי שצמטער עצמו מבשר וזין, וכדלקמן בסעיף יא, (כ) בן פתחו הפרי-מגדים והנ"ה פבאר דברי תנ"א. ובכ"ה אפרים וכן בשו"ת לקט מפסקין על זה, דכיון דהוא סבר לצאת פנה ידי נדרו שצנר מפכר, אם-כן היה הקבלה בשעות ויכול לתור בו ולאכל בו ביום: (כד) מיהו, יש אומרים דמתפלל 'ענני'. טעמם, דמה שאמרו בתנ"א: כל העניית וכו' אינו העניית, הינו רק לענן שלא יצא ידי נדרו שסתם מקדם, אבל שם העניית עליו ויכול להתפלל 'ענני' (כא) ואפלו לא קבלו כלל: (כה) בתענית יחיד. משום דיחיד אומר 'ענני' בשומע תפלה' ואינו קובע ברכה לעצמו, וכפ"ל בסעיף א בהנ"ה. (כז) ומיהו, אפשר דז"א בתנ"א ריעותא, דהיינו שלא קבלו מקבועד יום אבל השלימו עד הערב, אבל אם הם אין דעתו להשלימו, אפשר דאינו תשובת העניית גם לענן 'ענני', (כג) ונכון שקאפו זה ידלג תבות 'צום העניית' ויאמר: ענני ביום זה כי בצרה גדולה אנחנו וכו': (כו) מתפלל 'ענני' אף-על-פי וכו'. והנה לכלי עלקמא יכול (מ) לומר בו שפיר 'צום העניית' אף-על-פי שלא קבלו מאתמול כלל, כיון דמשמאן כמו עלה, הני במקום קבלה מעצמו⁴²: ו (כז) בתפלת המנחה. דבעינן שיהא הקבלה (כס) סמוך לזמן התחלת העניית⁴⁴. ונראה דלכתחלה יותר טוב (כו) שיהיה במקום קטנה שהוא בתשע שעות ומחצה ולא קדם, וכדיעבד (ס) מהני אפלו במקום גדולה, וכתבו האחרונים, שבדיעבד אם לא קבל בתפלת המנחה יכול לקבלו אחר-כך כל זמן שהוא יום: (כח) 'ב'שומע תפלה'.

שער השני

(טו) מגן אברהם: (יז) פרי-מגדים, וגם המגן אברהם גופא אפשר דאינו ממש רק אם התנה למחר בפקר בשעה שמתחיל להתענות דאינו כלום: (יח) בן משמע שהג"א בבאור נפשוט. ומגן אברהם כתב 'עניית סתם מתמת נדרו, וכסב פניית-השקל דאחי לאפוקי אם תהא העניית-חלום או העניית-עבודת, בנה לא מהני מה שפרש עד שישלמו העבודת תפלתם ועין בסימן רמט בבאור הלכה מה שכתבתי שם דמכ"ה-וסף משמע באפן אחר²⁶]. והפרי-מגדים פרש דאחי לאפוקי אם קבלת העניית בערב-שבת הנה מתמת שהוא אסטניס, ודאי דעתו היה רק עד שצא מבית-הנסות. ועין שם עוד דמסתפק אם היה היוב עליו קבלת העניית בנדר מזהו רב [לא בגדר אפיר אכילה על יום אחד, דמה בנדאי צריך יום שלם, אלא רוצה לומר קבלת העניית] וקבל עמה עליו בערב-שבת אם יצא בזה כשמש עד שיצא מבית-הנסות, ואני סתמתי שם דבדאי לא יצא²⁷, עין שם, וכן מסתברא בפשיטות: (י"ח) מגן אברהם לעיל בסעיף קט"ו ב, וכן פתבו שארי אחרונים: (י"ט) דהעניית מקרי משקשה אף-על-פי שפיר לאכל בלילה, פמבאר בפוסקים: (כ) לזאר דברי המגן אברהם, וכן פתב הפניית השקל: (כ"א) מגן אברהם, וכן מוכח שהג"א. וטעמם, דלא נרע מעניית-חלום שאין בו קבלה כלל ואפלו הכי מתפלל 'ענני'. אחר-כך פצאתי בפ"ח שם הוא כתב וכן מוכח מהפרי-מגדים בשם ר"י, אף דעתו דהיינו אין לסמוך עליו בנה רק כשקבלו על-כל-פנים בלילה אבל לא בשלא קבלו כלל. וכן במ"ה אר"ם העתיק לדעת דלא בנה: (כ"ב) תיר"ם. ודעת הפרי-מגדים שאף בנה יכול לומר 'ענני': (כ"ג) אף שאם היה בלא השלמה לכה, העסקנו לעיל²⁸ דברי האחרונים החולקין על הש"י בנה, אכן בנה יש פתחי ריעותות, כיון לנהג בן: (כ"ד) ס"ז: (כ"ה) רש"י: (כ"ו) פירוש רבנו פרש"ם מאור הגולה: (כ"ז) בן משמע פירוש רש"י דכתב שאני לאפוקי תפלת יוצר, משמע דמנהג אפלו גדולה שפיר דמי, וגם לדעת הרב"ב יש וסיפתו מהני אפלו קדם לזה, ויש לכתוב על-כל-פנים בנה: תרגום: 1 יום השנה לפיטורה.

